

А.А. Амангельдиев^{ID}, Г.Б. Алданазарова^{ID}

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ., e-mail: a.azimkhanuly@gmail.com

ПИФАГОР ФИЛОСОФИЯСЫНДАҒЫ САНДАР МЕТАФИЗИКАСЫ

Пифагор және оның ізбасарлары грек философиясындағы абстрактік сандарға қатысты еңбектер жазды және олар болмыс философиясын математика негізінде құруға тырысты. Олар сандарды құдайдың жаратқандығына сеніп, сандарға діни сипаттар таңып, барлық әлем осы сандардан және олардың көлемдерінен құралған деп ойлады. «Әлемнің билеушісі сандар. Сандар әлемді басқарып тұр» деген сөздің авторы осы Пифагор болатын. Пифагоршылардың көзқарасында «сандарсыз ешбір нәрсе түсініле де, үйреніле де алынбайды. Сондықтан барлық нәрсенің түп-тамыры сандарда жатыр және одан дана ешбір нәрсе жоқ. Яғни, бұл сандар құдайдың өзі» деген түсінік қалыптасты. Ежелгі өркениеттерде, яһуди, христиан және Ислам философиясында сандардың онтологиялық сипаттарына бағытталған қызығушылықтың негізінде осы Пифагордың философиясы жатыр. Натурал сандар ретінде аталатын оң бүтін сандар адам миының ашқан ең таңқаларлық жаңалықтарының бірі. Адамзат тарихы сандарға Пифагордан бері қарай, тіпті әлі күнге дейін өзектілігін жоғалтпаған мистикалық бір мағына таңып келеді. Бұл мақалада Пифагордың заманынан бері қарастырылып келе жатқан 1 мен 10 арасындағы сандардың онтологиялық және метафизикалық құрылымының болмыспен байланысы талқыланатын болады.

Түйін сөздер: сан ұғымы, Пифагор, сандар метафизикасы, символ, болмыс.

A.A. Amangeldiyev, G.B. Aldanazarova

L.N. Gumilyov Eurasian National University,
Kazakhstan, Nur-Sultan, e-mail: a.azimkhanuly@gmail.com

Metaphysics of numbers in philosophy of Pythagoras

Pythagoras and his followers wrote works related to abstract numbers in Greek philosophy and they tried to create a philosophy of infinite being on the basis of mathematics. They believed that numbers were created by God and characterized numbers as religious phenomenon and thought that the whole world consists of these numbers and their scope. Pythagoras was the author of the word: "Ruler of the world is numbers. Numbers rule the world". In the views of Pythagoras, "without numbers, nothing can be understood or learned. Therefore, numbers carry the root of all developments, and there is nothing wiser than that. That means, these numbers tend to be God. In ancient civilizations, Judaism, Christianity and Islamic philosophy – the philosophy of this Pythagoras was based on an interest in the ontological characteristics of numbers. Positive integers, called natural numbers, are one of the most amazing discoveries of the human brain. The history of mankind amazes with the mystical significance of the numbers of Pythagoras even today, which has not lost its relevance. This article discusses the relation of numbers from 1 to 10 (including 10) and its ontological and metaphysical structure that has been studied since the time of Pythagoras with the infinite being.

Key words: concept of numbers, Pythagoras, metaphysics of numbers, symbol, infinite being.

А.А. Амангельдиев, Г.Б. Алданазарова

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева,
Казахстан, г. Нур-Сұлтан, e-mail: a.azimkhanuly@gmail.com

Метафизика чисел в философии Пифагора

Пифагор и его последователи писали труды относительно абстрактных чисел в греческой философии и пытались создать философию бытия на основе математики. Они верили, что числа были созданы Богом, и думали, что мир состоит из этих чисел и их количества. Пифагор был автором слова: «Правитель мира – это числа. Числа правят миром». В взглядах Пифагора «без чисел ничего нельзя понять или выучить. Поэтому корень всего сущего в числах, и нет ничего более мудрого, чем это. То есть эти числа являются божествами». В древних цивилизациях,

иудаизме, христианстве и исламской философии, основанных на интересе к онтологическим характеристикам чисел, лежит философия Пифагора. Положительные целые числа, называемые натуральными числами, являются одним из самых удивительных открытий человеческого мозга. История человечества поражает мистическим значением чисел Пифагора даже сегодня. В этой статье обсуждается связь между числами 1 и 10, онтологической и метафизической структурой, которая изучалась со времен Пифагора.

Ключевые слова: понятие чисел, Пифагор, метафизика чисел, символ, бытие.

Кіріспе

Антика дәуірінің атакты философы әрі математигі Пифагор (б.з.д. 570-490) – саф математика мен музыканың негізін қалаушы. Ол жартылай діни және жартылай математикалық сипатқа ие мектеп ашты. Бұл мектепте тағылым алушыларға саясат, философия және математика дәрістері берілді. Оң бүтін сандардың құдай тарапынан жаратылғандығы, табиғаттағы барлық нәрсеге математика арқылы түсіндірме беріле алатындығы туралы пікірі – Пифагор және оның ізбасарларының артта қалдырған ең үлкен мұрасы болып табылады. Яғни, ежелгі Грекияда философия тарихына өмір сүру мен сенімді, ғылыммен түсіндірмені Пифагор әкелген болатын. Осыған қатысты ол «Тәңір оң бүтін сандарды жаратты, ал басқаларын адамдар өздері ойлап тапқан» – дейді (Dönmez, 2005: 36).

Пифагордың сандарға деген қызығушылығын жай ғана қызығушылық деу, оның сандарға деген қатынасын толыққанды аша алмас еді. Өйткені оның сандарға деген ықыласын адам бойында Жаратушыға деген табынушылықпен, санға ғибадат етумен теңестіруге болады. Тіпті әр сабақты бастардан бұрын Пифагордың сандарға өз алғысын білдіріп, сандарға бағышталған дұғаларды оқып, сабақ бастағаны белгілі.

Пифагор мектебінің өкілдері сандардың жалғыз-тақ, қос-жұп, рационал, иррационал, қарапайым, үшбұрыш және төртбұрыш деп әртүрлі санаттарға бөліп, сандарға көптеген есімдер берді. Жалғыз сандар еркекті, қос сандар әйелдің символы ретінде оларға кейбір теңеулер де жасады. Сондай-ақ, әрбір нәрсенің соңы бар және соңы жоқ элементтермен аралас екендігін алға тартып, қос сандардың соңы жоқ, жалғыз сандардың соңы бар деп тұспалдады. Осы себепті шындық бір-біріне қарама-қайшы заттардың өзара бітімге келуінен құрылғанды. Яғни барлық нәрсе – сан, барлық нәрсе – үйлесімділік арқасында тұр деген сөз. Сандар заттардың себебі және өзегі болып табылады. Сандар заттардың өзегі болғандықтан, ең соңында заттар қайтадан санға айналады.

Пифагор және оның ізбасарлары тәртіп, мөлшер және үйлесімділікті тек физикаға ғана емес, сондай-ақ мораль мен діни сенімдерге қатысты да пайдаланды. Олардың көзқарасына қарай сандар бірліктің үйлесімі болып табылады. Жалғыз бірлік сан бола алмайды. Дегенмен бір бірліктің басқа бірліктермен қосылуы үшін, бұл бірліктердің арасында кейбір айырмашылықтар болуы керек. Бұл айырмашылықтарды жоқ етсек, біріккен бірліктер бір бірлік ретінде бірігеді де сандар жоғалып кетеді. Яғни бұл аралықтар көптің негізі. Ендеше сандарды бір мен көптердің бірігуі деп айта аламыз. Егер бірлік қос болмаса, алғашқы екі саны қос болып табылады. Басқаша айтқанда, сан ол – қос пен қос еместің бірігуі. Пифагоршылар осы тұжырымды затқа да қолдана отырып, сандардың заттарға ұқсайтындығын алға тартты. Пифагоршылардың көзқарасына сай сандарсыз ешбір нәрсе түсіндіріле де, үйретіле де алынбайды. Сондықтан барлық нәрсенің түп-тамыры сандарда жатыр және одан дана ешбір нәрсе жоқ деп тұжырымдайды.

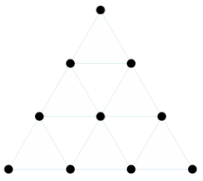
Пифагор және оның мектебінің өкілдері астрономияға да қатысты зерттеулер жасады. Жер шарының домалақ екендігін және өз орбитасында айналатындығын, күннің күн жүйесінің ортасында орналасқандығына қатысты пікірлер айтқандығы жайлы деректер бар. Сонымен қатар, Пифагор күн жүйесінің көрінбейтін ортадағы бір от айналасында айналатындығы көзқарасын алға тартқан болатын. Ол планеталардың орбиталарында математикалық үйлесімділік пен байланыс бар екендігін тапқан. Бұл көзқарастар көп ғасырлардан кейін неміс астрономдары И. Кеплер (1571-1630) мен И.Э. Боденің (1747-1826) еңбектеріне әсер етті (Mankiewicz, 2001: 39).

Зерттеу әдіснамасы ретінде Пифагор және оның ізбасарларының сандарға қатысты негізгі ұғымдарына талдау жасалынды. Сандар метафизикасының өзектілігін, құндылықтық бағдарын ашуда философиялық тұрғыда баға беріліп, зерттеу барысында герменевтикалық, талдау, жіктеу сынды ғылыми әдіс-тәсілдер қолданылды.

Негізгі бөлім

Пифагор философиясындағы сан – музыка және этникалық-элеуметтік тәртіпке негізделеді. Музыка аспаптарындағы ішектің ұзындығы мен дауыстың жоғарылығы арасындағы байланысты ең бірінші ойлап тапқан Пифагоршылар еді. Осылайша үйлесімді дауыстар мен сандық қатынастар арасындағы байланысты негізге ала отырып, олар «барлық нәрсенің негізі – сан» деген пікірге барды (Stumpf, 1994: 10). Олар музыка аспабындағы ішектің ұзындығы мен музыка әуені арасындағы үйлесімділікті 1:2, 2:3, 3:4 сандарына негіздеді. Осының нәтижесінде ең алғашқы 4 толық саны табылды. Осы сандардың жалпы қосындысынан құралған 10 саны ең мінсіз және сандардың барлық табиғатын қамтыған бір сандар иерархиясы ретінде мойындалды. Ең алғашқы төрт санның қосындысының 10 болуы ($1+2+3+4=10$), Пифагоршыларды 10 санын аспан денелерімен байланыстыруларына итермеледі (Аристотель, 2015: 21).

Пифагор ілімінде сандар нүктелермен белгіленіп, жалғыз нүктеде бір, екі нүктеде екі, үш нүктеде үш және т.б. сияқты көрсетілді. Ең қасиетті санның Декад екендігіні қабылданды және оның символы симметриялық тұрғыдан (он) нүктені қамтыған Тетраксис еді. Тетраксис – пирамида түріндегі он нүктеден тұратын үшбұрышты фигура. Пифагорлықтардың мистикалық белгісі және қасиетті геометрияның маңызды элементі (Von Franz, 1974: 89). Басқа бір жағынан он санынан бір пішін жасалынып, зерттелгенде, төменде көрсетілгендей, теңбұрыштар бір үшбұрыш ретінде көрсетіліп, мына мағыналарға келеді.

	Өлемді құрған нүкте монад, сан.
	Екі өлшемдік жазықтық ең алғашқы қос сан, сызу.
	Үш өлшемдік дене және бет. Үшбұрыш. Бастапқыдағы орта және ең соңғы жалғыз сан.
	Төрт өлшемдік ғарыш – заманның белгісі. Төрт бетті бір пішін.

Тетраксисінің бейнеленуі және әр нүктесінің мағынасы

$1+2+3+4 = 10$. 10 саны – мәңгіліктің негізі болып табылады.

Олар осы пікірлерді негізге ала отырып, әлемнің 10 негізгі принциптен құрылғандығын

алға тартты. Бұл принциптерді келесідей тізбектей аламыз: 1. Шек және шексіз → қимылсыз және қимылда болған, 2. Жалғыз және қос → түзу және қисық, 3. Бір және көп → жарықтық және қараңғылық, 4. Оң және сол → жақсы және жаман, 5. Еркек және әйел → төртбұрыш және тік төртбұрыш (Әлемдік философиялық мұра, 2005: 49).

Пифагор философиясында рух пен тән арасындағы байланыс, қарама-қарсылықтардың қақтығысы ретінде де айтылады. Осыған қатысты 10 санының қарама-қарсы мағынасын алға тартады. Яғни, осы қарама-қарсы сөздер арқасында Пифагор философиясында 10 санының маңызы одан да артып отыр. Бұл қарама-қарсы сөздер мыналар: Шек және шексіз, жалғыз және қос, бір және көп, жарық және қараңғы, қимыл және қимылсыз, түзу және қисық, оң және сол, жақсы және жаман, еркек және әйел, төртбұрыш және тік төртбұрыш (Аристотель, 2015: 21).

Енді тақырыбымыздың негізгі мәселесі – Пифагор философиясындағы 1 және 10 арасындағы сандардың метафизикасын қарастырсақ.

Нәтижелері мен талдануы

Онтологиялық және метафизикалық тұрғыдан сандар мен болмыстың қарым-қатынасын қарастырғанда, бұлардың басым көпшілігінің грек философиясынан келгендігін байқауға болады. Дегенмен діни-сенімдердің, бұрынғы мәдениеттердің, мифологиялардың және эпсаналардың да бұған әсері болғандығын айту керек. Сандардың маңыздылығы тек қана философияда ғана емес, әдебиет, өнер, фольклор, музыка сияқты басқа да салаларда сезіледі. Ендігі кезекте осылардың сипаттарына тоқталайық.

1 – Бір (Монад). Пифагордың көзқарасы бойынша, бір – теңдессіз, бастауы әрі аяғы жоқ, шексіз бір – Монад. Бірдің болмысы тәңірдің өзін білдіреді. Пифагор бойынша Бірдің символы – бір нүкте. Ұлы Жаратушымен қатар, ақылдың, яғни даналықтың белгісі. Монад макрокосмосты да, микрокосмосты да ішінде қамтиды. Микрокосмостың жалғыз мақсатының макрокосмоспен бірігу екендігін айтқан Пифагор былай дейді: «Бұл тек қана рухани біліммен, адамның өзін дамытуымен іске асады. Бұған адам өмірі жетпеуі мүмкін. Дегенмен рух мақсатына жету үшін қанша рет керек болса, сонша рет қайта тіріледі» (Antik yunan ezoterizmi, 2015).

Пифагордың бір тәжірибесінде «Монад – барлық материяның бастауы» деп айтылады

(Лейбниц, 1982: 414). Сондықтан Нүкте – Бір (Монад – бөлінбейтін туралық), негізгі қағида. Құдай. Барлық нәрсе бірден шыққан. Бір, ол – нүкте. Барлық жаратылыстың өзгермейтін, таусылмайтын өзегі және шытынамайтын іргесі. Бірдің барлық нәрсенің негізі болуы себебінен, бұл сан пифагоршылар тарапынан шынайы сан ретінде мойындалмады.

Платонның «бірге» берген мағынасының Пифагор философиясындағы бір пәлсапасына ұқсайтын тұстары да, ұқсамайтын тұстары да бар. Платонның көзқарасы бойынша бірдің негізінде аты жоқ. Оның пікірі бойынша бір, ол – Құдай. Ғаламның бастауы. Платон былай дейді: «Егер сен оны айтқың не түсінгің келсе, одан басқа барлық нәрсені одан аластат» (Әлемдік философиялық мұра, 2005: 204). Платон Бірді кейде Құдайға, кейде математикалық санға, кейде «бір» санының табиғаттағы көрінісіне ұқсатады Сол себепті мағынасы ашылмаған бір (немесе Платонның Құдайы) – әрекетсіз, қалауы жоқ, тұйық және өзінен басқа ешкімді танымайтын сипатқа ие бір жаратылыс болып табылады. Платонның Бірі осы жағынан, еті тірі және болмыс өзегі болған Пифагордың ұсынған Бір философиясынан өзгешеленеді.

Қорыта айтқанда, Пифагор философиясындағы Бір түсінігі, барлық пәлсапалық ойлау жүйелерінде одан алдын бір санның келмеуінің, математикалық жағынан да, онтологиялық жағынан да тәңірге тән болған нәрсенің, алғашқылықтың, жалғыздықтың және бастаудың символы болып табылады.

2 – Екі (дуад). Пифагор философиясында Бірден кейін келетін Екі саны әлемдегі бар дуализмді көрсетеді. Бөлінбейтін өзек пен бөліне алынатын тамыр, өмірді жаратқан белсенді ер мен тіршіліктің құрылуына мұрындық болған енжар әйел, бұлар Осирис пен Исида. Бір сызықпен белгіленетін 2 – «Диад», даналықтан туған пікір. Дүниеге әкелуші, осы себептен әйел. Ішінде өмір бар су. Құдайдың әйелдік жағының көрсеткіші.

Пифагордың философиясында нүктенің қимылдауымен сызық пайда болады. Өмірдің барлық саласында екіге бөлулердің, қостар мен екілік құрылымдардың салмағы көрінеді. Екі – әйелдікті және табиғаттың осы әйелдіктен пайда болғандығын түсіндіреді. Яғни жалпы энергияны толығымен сипаттайтын молшылықты білдіреді. Бір – қайталанбайды, екі – жасалынбайды. Бір – тәңрі, оған тағы бір тәңрі қоссаң, екі тәңрі болады, бірақ бұл мәңгілік және теңдессіз «Бір» идеалына үйлеспейді. Осы себепті

теологиялық пәлсапада Екі әрқашан бірлерден гөрі, екі блоктың салыстырылуының символы болды.

Геометриялық жағынан Монадты (жалғыз) бір нүкте ретінде қарастырсақ, Дуад екі нүктеден туындайды. Екі нүктенің арасындағы ең қысқа жол – түзу бір сызық. Ортада қозғалмайтын бірінші нүктенің айналасында екінші бір нүктенің тура қашықтықта айналғанын көзімізге елестететін болсақ, бірінші нүктенің айналасында шеңбер сызылғандығын көреміз. Нәтижеде ортасы нүктелі бір шеңберді аламыз. Оккульттық тұрғыдан алғанда бұл күннің символы болып табылады, әрі екінші бір жағынан астарлы мағынаға ие бір символ екені көрінеді.

Пифагор философиясында екі саны әлемдегі дуализм мен осы дуализмдегі үйлесімділікті білдіреді. Сандардың тақ және жұп, шекті және шексіз болуы, пифагоршыларды заттардың да осындай болуы қажеттілігі ойына келулеріне итермеледі. Алғашқы қоғамдарда қоршаған ортадағы ең ұлы түсініктер жалғыз болатын, дүние, күн, жер ана сияқты. Бірақ патриархалдық қоғамдар тарапынан туып-көбеюдегі еркектің рөлінің көтерілуі, әлемдегі дуализмнің де маңыздылығының артуына апарды. Осы дүние және арғы дүние, күн мен ай, жер ана мен еркек құдай (Кибеле және Аттис сияқты) дуализмі, тіпті әйел мен еркек, ұрғашы мен ер, ыстық пен суық, күндіз бен түн сияқты екіліктер айтылып бастады (Westcott, 2009: 76). Сондай-ақ пифагоршылар заттарда шекті және шексіз, тақ және жұп, бірлік және көптік, ой және сол, еркек және әйел, қимылсыз және әрекетті, түзу және қисық сызық, жарық және қараңғылық, жақсылық және жамандық, төртбұрыш және тік төртбұрыш сияқты бір-біріне қарама-қайшы құбылыстарды әрашан киелі деп қабылдады. Осы нәрселердің үйлесімділігі математиканың пайда болуына жол ашты.

3 – Үш (триад). Пифагор көзқарасы бойынша Монад пен Дуадтың қосындысынан туған «Триад» – даналық пікірінен құралған өнім болып табылады. Оның символы үшбұрыш. Ол өмірдегі барлық заңдылықтар, әсіресе Жаңадан туу заңын қамтитын кілт. Пифагор философиясында Триад – сөз, әлемнің өзі және жердегі тіршілік элементі. Осыған орай адам – от, су және топырақ қосындысынан пайда болған. Тәңірдің барлық көріністерінде рух, жан және тән үштігі бар. Рух оттан, жан судан, тән топырақтан жаратылған.

Геометриялық жағынан Монад – бір, Дуад – екі, Триад – үш нүктеден құрылғандықтан,

Триадтағы үш нүктені бірлестіргенде үшбұрыш пайда болады. Пифагоршылардың пікірі бойынша барлық геометриялық пішіндерді дүниеге әкелетін үшбұрыш. Сан ретінде үш өзінен алдын келетін екі санның қосындысы ($1+2=3$) болуы да маңызды жәйт. Пифагор теориясында: $a^2 + b^2 = c^2$ символ ретінде бұл екі теорияның екі қарама-қайшы элементтің бір-біріне байланыстары нәтижесінде туындаған үшінші элементті көрсетеді (Волошинов, Рязанова, 2011: 337). Мысалға *A*-ны ана, *B*-ны әке десек, *B* олардың баласы болады. Биологиялық жағынан да бала анасы және әкесінің генетикалық құрылымдарының бір синтезі болып табылады. Рухани жағынан айтатын болсақ, баланың мінез-құлқының жетілуінде екеуінің де әсері зор. Үштіктің бір символикалық жағы да, қасиетті бірлесу және туылған бала. Басқаша айтқанда әке-ана мен баланың өзі бір үштікті құрайды. Тән-жан-рухты да тағы бір үштіктің мысалы ретінде айта аламыз. Сондықтан үш саны Пифагор философиясында еркектікті және табиғаттағы тәңірлік бірліктің абсолюттік және міндетті барлығын көрсетеді.

Қазіргі заманғы ғылымда үшке қатысты негізді тезис, антитеза және синтез ретінде қарастырады (Schimmel, 1994: 69). Қандайда бір гипотезаны дәлелдеуден бұрын, оған қарама-қайшы мәліметтерді де назарда ұстау керек. Әйтпесе қол жеткізілген нәтиже бір жақты болады. Жалпы синтез әрқашан бір жақты тезис пен антитезаға қарағанда жақсырақ.

4 – Төрт (тетрад). 4 саны – Тетрад, Пифагордың философиясында шексіздіктің және өлімсіздіктің символы болып саналады. Төрт бұрышпен белгіленетін Тетрад ғаламшарды хаостан тәртіпке әкелген төрт негізгі күштің белгісі екендігі айтылады. Жоғарыда да айтқанымыздай бұл төрт негізгі күш мыналар: от, су, топырақ және ауа.

Пифагор философиясында төрт – құдайдың күшін және әділеттілігін білдіреді (King, 2006: 44). Сырттың қимылдауыменен денелер пайда болады. Тетрадтың ішінде Монад, Дуад және Триад бар. Басқаларына қарағанда төрт, көптеу танымал және жан-жақты бір символ болып табылады. Төрт – екінші төртбұрышы сол себепті төртбұрыш болатын алғашқы сан, мінсіз сан әрі барлық пішіндердің негізгісі. Ең құрметті сан әрине Жалғыздың символы Монад. Монадтан кейін сандардың ғарыштағы құндылықтары ақырын-ақырын түсіп отырады. Осылайша әрбірі өзінен бұрынғыдан әлдеқайда күрделі бола береді. Сан үлкейген сайын ол қамтитын

зандылықтар көлемі да көбейеді. Сондықтан түспұсқа Монадтың тазалығынан және қарапайымдылығынан алшақтайды. Тетрад ең алғашқы қосынды сан (2×2) болғандықтан, оның Дуадпен жақын байланысы бар.

Бұрынғылар айналысқан геометриялық мәселелердің бірі – дөңгелекті төртбұрышқа айналдыру немесе керісінше жасау болатын. Тетрад – Дуад, Триад және Монадты қамтиды. Монад – ең бірінші негіз/принцип, ал Триад оның құрметті кеңістігіндегі үш негізгі принципті қамтиды. Формула ретінде айтатын болсақ: Өзек = плюс+алу+тарапсыз, ақ = қызыл+көк+сары (негізгі түстер).

Герметизм ілімінде төрт элементке қатысты көптеген түсініктер бар. Төрт тіршілік әлеміне байланысты доктрина келесідей: Төрт тіршілік әлемі төрт элементтің (ауа, от, су және топырақ) балдары (Эвола, 2019: 141). Бұлар қазба байлықтар әлемі, өсімдіктер әлемі, жануарлар әлемі және адамдар әлемі. Бір қарағанда қазба байлықтарды жануарлар сыныбына алу артықтау сияқты көрінуі мүмкін. Бірақ ежелгі грек пәлсапасынан гилозоизм доктринасына дейін, көптеген пәлсапа жүйелерінде барлық нәрсенің жаны бар деп сенілетін. Эзотеризмде ең кішкентай организм ол – атом. Атомның маңызды бөлшектері негативке ие электрон, позитивке ие протон және тарапсыздыққа ие нейтрон. Олардың бір-біріне байланыстары және төртінші элемент энергиямен барлығы бір бүтін болады. Жасушаларда да дәл сондай төрттік бір бөлінуді көруге болады. Негативті элемент дене массасын құрайтын протоплазма, белсенді элементті барлық жасуша процестерін құрайтын митохондрия, тарапсыз элементі ДНҚ және РНК молекулаларын қамтитын жасуша өзегі, және төртінші элемент өмір/тіршілік энергиясы (Münipir, 1983: 55).

Бір жағынан төрт саны әділеттілікті білдіреді. Сондай-ақ төрт басқа да көптеген мағыналар беруі мүмкін. Мысалға бір стол төрт аяқтың үстінде тұрады, себебі тепе-теңдікті ең жақсы осы төрттік сақтайды. Көптеген жануарлар да төрт аяқпен жүреді. Адам да бала кезінде еңбектегенде екі қол, екі аяғымен еңбектейді. Осы себепті төрт санын бекемдіктің де символы деуге болады.

5 – Бес (пентад). «Пентад» ретінде аталатын 5 саны – «адамның» және оның өмір сүретін «дүниенің» және бес ұшы бар жұлдыздың символы болып табылады. Пифагор философиясынан бұрын да білінген бес ұшты жұлдыздың әрбір ұшы отты, суды, жерді, ауаны

және осылардың қосындасынан туындайтын әлемді бейнелейді. Пифагор философиясында Диад және Триадтың қосындысынан пайда болатын Пентад, дүниауи махаббаттың және отбасының символы ретінде де қарастырылады. Ер 3 пен әйел 2-нің бөлінбейтін одағы ретінде таза математикалық себептер негізінде, еркек пен әйелдің бірлігін сипаттауға лайық бір сан.

Тетрактисің саны он болғандығын жоғарыда жазған болатынбыз, ендеше оның жартысы бес санының Пифагор ілімінде ерекше бір орын алатындығын айту керек. Сонымен қатар бес заттағы әртүрлілікті де білдіреді. Макрокосмостың саны он болса, адамның ғаламы микрокосмостың саны бес болуы керек. Себебі микрокосмостың ар жағында да кішкентай космостар бар. Адам осы кішкентай космостар мен бүкіл әлемнің арасында көпір рөлін атқарып, ортасынан орын алады. Осы негізбен бестің адамның саны екенін айтуға болады. Адам қолдары мен аяқтарын жайса, басымененен бірге бес ұшты жұлдызға ұқсайды. Адамның қолдарында және аяқтарында бес-бестен бармақ бар. Сондай-ақ адамның көру, есіту, иіскеу, дәм сезу және ұстау ретінде 5 сезім мүшесі бар. Жалпы бес саны адамның өмірі және бес сезім мүшесіменен байланысты болып келеді.

Бес санының төрт элементке де қатысы бар. Ежелгі шақта төрт элементті бір ортада ұстап тұратын бесінші бір элементтің бар екендігіне сенетін. Жер, су, ауа және отты махаббат бірлестіреді, ал жек көрушіліктің оларды таркатады деп түсінді. Бұл жерде махаббат және жек көрушілік бесінші элементті білдіреді. Символизмде бес ұшты жұлдыз өмірдің символы ретінде де қолданылған (Schimmel, 1994: 66).

6 – Алты (гексад). Пифагор жүйесінде алты саны қосындысы жағынан да, бөліктері жағынан да ең мінсіз сан саналады. Алты саны – абсолюттіктің символы 1, әйелдің принципі 2 және ер адам принципі 3 сандарының қосындысы болып табылады. Бұл қосынды абсолюттік Бірмен бірлескендігі үшін, ұрпақтардың әрі қарай жалғасуын да осы сан бейнелейді. Сол себепті органикалық және өмірдегі жаратылыстардың түрлі пішіндерін сипаттайды (Lundy, Ashton, Martineau, 2010: 23). Алты саны Пифагордан кейінгі философиялық ойларда да мінсіз сан ретінде қабылданды. Бұның себебі алты санының көбейтілген сандардың нәтижесіне тең болуы. $1 \times 2 \times 3 = 6$ және $1 + 2 + 3 = 6$. Осылайша алты мінсіз бір сан ретінде қарастырылады. Бұл сан табиғатта жүйелі түрде кездесіп отырады.

Геометриядағы бүкіл жазықтық пішініндегі қысқартулар (нүкте, сызық және үш бұрыш), бір-біріне кірген екі қос қабырғалы үшбұрыштан құралған пішін алтыбұрышты болады (Волошинов, 2000: 64). Үшбұрыштың төбеге бағытталған жағы кемелдікке жетіп құдайға барған рухты, төменге қараған үшбұрыштың топыраққа оралуды білдіретіндігі айтылады. Басқа бір пікірде төбеге қарағаны оттың, төменге қарағаны судың символы екендігі баяндалады. Әлемдегі екі қарама-қайшы күштің, жақсылық пен жамандықтың күресі ретінде қарастырылатын сенімдерде (әсіресе отқа табынушыларда), төменге қараған үшбұрыш шайтан және қараңғылықты, төбеге бағытталған үшбұрыш болса құдайды және жарықтықты білдіреді. Басқа бір көзқарас бойынша жоғарыға қараған үшбұрыш адамдардың өркендеуі мен кемелденуін, ал төменге бағытталған үшбұрыш оған түскен мейірімді бейнелейді.

Ежелгі замандарда алты саны уақыт пен мекеннің қосындысы ретінде қабылданатын. Өйткені уақыттың да, мекеннің де мерзімді және домалақ екендіктеріне сенетін. Бір шеңбер циркульмен сызылып, сосын циркульдың көлбеу бұрышын бұзбай шеңбер сызылса, бұл шеңбер дәл алтыға бөлінеді. Осы себепті уақыт пен мекен алтыға бөлінеді. 12 ай, 24 сағат, 60 минут, 60 секунд сияқты немесе бір шеңбердің 360 деңгейге бөлінуі секілді.

7 – Жеті (гептад). Жеті санының Пифагор философиясында маңызы өте зор. Киелі үштік Триад пен тәртіп құрушы Тетрадтың қосындысынан пайда болғандығы үшін кемелдік заңдылығының белгісі саналады. Оның символы – төрт бұрыш үстіндегі үш бұрыштардан құралған пирамида. Осылайша Пифагор Мысырдағы пирамидалардың салыну пішіндеріне де бір түсініктеме беріп кеткендей болды. Сонымен қатар жеті шексіздікті білдіреді. Ғаламда әр нәрсенің сандар негізінде құралғанын дәлелдеген музыка ілімі де, 7 нота негізінде құралған. Музыка зерттеушісі А.Лосевтың пікірінше «жарықтың жеті түсі қосындысының ақ түсті және мөлдірлікті туындататыны секілді, музыканың жеті нотасы $1/2$, $2/3$, $3/4$ немесе $5/8$ сияқты өлшемдермен шалынуы, музыкада да мінсіз мөлдірлік, ырғақ және үйлесімділік туындатады (Лосев, 1999: 645). Рухқа үндестірілу және үйлесімділік қажет екендігіне сенген пифагоршылар, осы себепті барлық рәсімдерде музыка ойнататын. Бұл сенімнің классикалық түсініктегі ырғақ пен

үйлесімділіктің және гармоника музыкасының дамуына үлес қосқандығын айтуға болады.

Пифагор философиясында жеті саны денсаулықты және қауіпті уақыттарды білдіреді. Әрі ақыл, жарық және күштің символы ретінде қарастырылады. Бұл өз кезегінде табиғаттың әрқашан өзгеріп тұратындығын және ең соңында барлығының бір бірлікке қайтатындығын көрсетеді. Аптадаға жеті күн, бойдағы жеті сүйек, төбеде жеті қабат аспанның болуы, осының бәрі жеті санының қасиетті деп танылауына негіз болды. Сол себепті жетіге қатысты символизм әрқашан және әр жерде алдымыздан шығуы ықтимал. Ол кездерде әлемнің бекем түрде тұрғандығына және жеті планетаның оның айналасында айналатындығына адамдар сенетін. Бұл планетелар мыналар: Меркурий, Венус, Марс, Юпитер, Сатурн, ай және күн (Трое Посвященных, 2013: 35). Ежелде адамдар әрбір планетаның бір аспан қабатында орналасқандығына сенетін, осыған орай «Жеті қабат аспан» сөзінің сол заманнан қалғандығын айтуға болады. Кейбір эзотерикалық ілімдердегі инициацияда, жердегі жеті қабат аспанның жеті қабатына шығуды білдіреді.

Пифагор ілімінде жеті қасиетті, анасы жоқ бойдақ қыз саналады. Жетінің бойдақтығының, бөлінбейтін бір сан болуының және анасының жоқтығының себебі – оның әйел жұп санынан немесе ер тақ санынан таралуы. Яғни ол тікелей өзінің атасы Монадтан келеді.

Алты – мөлшер мен өлшем саны болса, жеті – сапалық саны болып саналады. Дыбыс үндерін жеті нотаға ең алғаш бөлген Пифагор екендігі айтылады. Дегенмен бұл жерде нотаны ежелгі гректер ойлап шығарса да, олардың өздерінен алдыңғылардың еңбектерінен пайдаланғандығын айтпасақ болмайды. Әпсана бойынша бойынша Пифагор дыбыстағы математикалық ара қатынасты табу үшін әртүрлі тәжірибелер өткізеді. Ең бірінші бір-біріне қарағанда ауырлау жеті металлды біртіндеп ұрып көреді, сөйтіп бұдан шыққан дыбыстардың музыканың ноталарын құрайтындығы пікіріне келеді. Екінші тәжірибесінде бұл металлдарды жеті созылған ішектің ұштарына байлап, ішектерге ұрып көреді, нәтижеде тағы да музыка ноталарының шыққандығын байқайды. Үшінші тәжірибеде де дәл солай бірдей созылған, бірақ бұл жолы бір-біріне қарағанда ұзындау ішектерге ұрып көреді, осылайша тағы да музыка ноталарын естиді. Сондай-ақ, Пифагор әрбір музыка ноталарының жеті «қасиетті» планеталардың біреуіне сәйкес келетіндігін

және планеталардың орбиталарында әрекет ету арқылы дауыстар шығарып, «әлемдердің музыка» шалатындығын және инициация өкілдерінің бұл әуенді есіте алатындығына назар аударғызды (Рожкина, Рымарчук, Ланденюк, 2010: 408).

8 – Сегіз (огдоад). Пифагор философиясында сегіз, кубтың негізі болған екі жұптан құралады. Метафизикалық тұрғыдан махабат, достық, ақыл, мораль және жақсылық мағыналарына келеді. Сегіз – жеті қабат аспан сенімінің жалғасы болып, тәңірдің қабаты болып есептеледі. Сондай-ақ сегіз шыққан жолдың соңына келуді және мінсізденуді білдіреді. Ислам пәлсапасында сегіздің жұмақты білдеретіндігі айтылады. Сегіз жұмақ пен жеті тозақ (есігі) сенімінің де осыған байланысты айтылғандығын алға тартуға болады. Христиан сенімі бойынша аспанның тағын сегіз періште тасиды. Буддизмдегі сегіз жапырақты лотус гүлі де сегіз дәрежелі бір жүйенің символы саналады. Сол сияқты тамплиерлер арасында да сегіз дәрежелі бір инициация жүйесі бар болатын (Schimmel, 1994: 169).

9 – Тоғыз (еннаед). Тоғыз үш санының шеңбері болуы себебінен болса керек, Пифагор философиясында әділеттілікті, ұлы кемелдікті және барлық нәрсенің кемелдікке жететіндігін білдіреді. Тоғыз бұрынғы символизмде тәмамдануды көрсетеді. Тақ сандардың соңы және үштің шеңбері болуы себебінен жеткен жерді, яғни бітуді білдіреді. Сонымен қатар тоғыз, аяқталу болған жерде, басталудың да бар екендігінен хабар береді. Бұрындары аспанның тоғыз қабаттылығы туралы пікір кең тараған болатын. Осыған орай + 7 жұлдыз қабаты, + тұрақты жұлдыздардың қабаты, осылай аспан тоғыз қабаттан тұрады деп сенген (Холл, 2018: 256).

– **Он (декад).** Пифагор философиясында айтылған сандардың үстінде ең маңызды сан 10 тұрады. Тақ және жұп сандардың қосындысы ретінде «Қасиетті Тетраксис» аты берілген және төрт бөлімдік үш бұрыш пішінімен білдірілетін 10 саны, алғашқы төрт санның яғни Монад, Диад, Триад және Тетрадтың қосындысынан пайда болады. Қасиетті Тетраксис $(1+2+3+4=10)$ осы сипаты себебінен мінсіздіктің және кемел адамның тәңірмен тең болуының символы болып табылады. Нөл мен бір сандарының бірлесуіменен жазылатын 10 саны, жоқтық пен жалғыздықтың үйлесімі мағынасы да келеді. 10 – бұл үйлесімнің көрінісі макрокосмостың сан ретіндегі символы (Аристотель, 2015: 29). Барлық жаратылыстардың макрокосмоста үлкен бір

үйлесімділік ішінде жаңадан қосылатындығын білдіреді. Пифагоршылардың өз анттарын осы санмен айтуы да бекер емес еді. Олар бұл сандарды әрқашан қасиетті терминдермен айтқан. Сонымен қатар, екі қол саусақтарының санының да он болуы, он санының бүтіндік пен мінсіздіктің символы болуының тағы бір дәлелі ретінде көрінеді.

Қорытынды

Пифагор және оның ізбасарларының бізге қалдырған ең үлкен философиялық мұрасы – оң бүтін сандардың құдай тарапынан жаратылғандығы, табиғаттағы барлық нәрсе математикалық тұрғыдан түсіндіріле және оған түсініктеме беріле алатындығы идеясы. Пифагор философиясында болмыс философиясының негізінде математикалық элементтер жатқандығы айтылады. Олардың пікірі бойынша болмыстың негізі сан және болмыста пайда болу, осы сандардың ішкі тәртібінен және үйлесімінен туындайды. Пифагор басқа философтар сияқты болмыстың түпкі затын материалдық элементке емес, метафизикаға және шындықтың өзегі бойынша математикалық және рухани бір болмысқа/санға әкеліп тірейді. Пифагор философиясының болмыс тәртібінде 1 мен 10 арасында тізбектелген сандар, иерархиялық құрылымға ие. Әсіресе алғашқы төрт сан қосындысының 10 болуы (тетрактис), болмыс тәртібіндегі алғашқы төрт санның маңыздылығын көрсетеді. Бұл сандар

тиісінше: 1 – ғалам құрылған нүктені яғни монадты; 2 – екі пішінді жазықтықты, тұңғыш жұпты және сызықты; 3 – үш пішінді денені, үстіңгі бетті және үш бұрышты, бастапқы орта және соңғы тақ санды, 4 – төрт пішінді ғарыш пен уақыттың символы және төрт жүзді бір пішінді білдіреді.

Пифагоршылар сандарды тақ және жұп ретінде бөліп, олардың арасында әртүрлі байланыстар құрды. Тіпті ғаламдағы барлық нәрсені екі санатқа айырды. Тақ сандар оң жаққа тиесілі болып, шекті, ер, жарық шашатын, жақсылыққа толы геометриялық пішінмен түсіндірілгенде төрт бұрышпен байланысты ретінде қарастырылды. Жұп сандар болса сол тарапқа тиесілі еді, шексіз аспан өрісіне тәуелді, шексіз, шексіздікке бөліне алатын, көп қабатты, әйел, белсенді, өтірікке толы, қараңғылық, жамандық және геометриялық пішінмен түсіндірілгенде тік төртбұрышқа тәуелді екендігі айтылатын.

Пифагор философиясы яһудилікке, христиандыққа, Исламға және басқа да бұрынғы мәдениеттерге әсер етті. Әрбір ойлау жүйесінде өзінің құрылымдық сипаттарына негізделген сандар метафизикасын кездестіруге болады. Қорыта айтқанда, сандарының тарихи эволюциясы мен таңбалық құрылымдарының философиямен, этномәдениетпен жақындығын табиғи заңдылық деп, сандық символикаға негізделген ұлттық көзқарастар жүйесі халықтың рухани мәдениетіндегі сандарға деген түсінігін қалыптастырған әртүрлі тарихи жағдайлардың нәтижесі ретінде түсінуге болады.

Әдебиеттер

- Dönmez Ali (2005) *Dünya Matematik Tarihi Ansiklopedisi*. İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 194 p.
- Richard Mankiewicz (2001) *The Story of Mathematics*. Princeton University Press, 192 p.
- Samuel Enoch Stumpf (1994) *Philosophy: History and Problems*. McGraw-Hill College; 5th edition, 976 p.
- Аристотель (2015) *Метафизика, Аристотель / Перевод с греческого А.В. Кубинского*. М.: Эксмо. С. 448. (Антология мысли).
- Von Franz Marie-Louise (1974) *Number and Time: Reflections Leading Towards a Unification of Psychology and Physics*. Rider & Company, London, Str 332.
- Әлемдік философиялық мұра (2005) *Жиырма томдық. 3-том. Аристотель философиясы*. Алматы: Жазушы, 568 б.
- Antik yunan ezoterizmi, Pisagor, Eflatun [Электронный ресурс]. Режим доступа к сайту: <http://muratag.tripod.com/antik.htm>, свободный. Описание основано на версии, датир.: ноя. 11, 2015.
- Лейбниц Г.В. (1982) *Сочинения в четырех томах: Т. I*. – М.: Мысль. – 636 с.
- Wynn W. Westcott (2009) *Numbers: Their Occult Power and Mystic Virtues*. CreateSpace Independent Publishing Platform, 140 p.
- Волошинов А.В., Рязанова Н.В. (2011) Пифагорейское учение о числе: генезис числа как объекта культуры // *Вестник Саратовского государственного технического университета*. №1. – С. 336-342.
- Annemarie Schimmel (1994) *The Mystery of Numbers*. Oxford University Press; Reprint edition, 336 p.
- Jerry P. King (2006) *The Art of Mathematics*. Dover Publications, 320 p.
- Эвола Ю. (2019) *Герметическая традиция*. – Воронеж: «Terra Foliata». – С. 272.
- Yeğin Münip (1983) *Atomdan Hücreye*. İstanbul, Yeni Asya. s. 94.
- Lundy M., Ashton A., Martineau J. (2010) *Quadrivium: The Four Classical Liberal Arts of Number, Geometry, Music, & Cosmology*. Bloomsbury USA, 416 p.

- Волошинов А.В. (2000) Математика и искусство. – 2-е изд. – М.: Просвещение. – С. 399.
- Лосев А.Ф. (1999) Музыка как предмет логики, Самое само. – М.: Эксмо-Пресс. – С. 823.
- Трое Посвященных (2013) Кибалион. Герметическая философия Древнего Египта и Греции. Переводчик: Лебедова Н. – М.: София. – С. 160.
- Рожкина Н.Р., Рымарчук А.А., Ланденко А.В. (2010) Космическая музыка в концепциях Пифагора. Актуальные проблемы авиации и космонавтики. Социально-экономические и гуманитарные науки. – С. 408-409.
- Мэнли П. Холл (2018) Тайные учения всех времен. Энциклопедическое изложение герметической, каббалистической и розенкрейцерской символической философии. Переводчик: В. В. Целищев. – М.: Азбука-Аттикус. – С. 1250.

References

- Dönmez Ali (2005) Dünya Matematik Tarihi Ansiklopedisi. – İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 194 p.
- Richard Mankiewicz (2001) The Story of Mathematics. Princeton University Press, 192 p.
- Samuel Enoch Stumpf (1994) Philosophy: History and Problems. Mcgraw-Hill College; 5th edition, 976 p.
- Aristotel (2015) Metafizika, Aristotel. Pervod s grecheskogo A.V. Kýbinskogo. M.: Eksmo. S. 448. (Antologia mysli).
- Von Franz Marie-Louise (1974) Number and Time: Reflections Leading Towards a Unification of Psychology and Physics. Rider & Company, London, Str 332.
- Álemdik filosofialyq mura (2005) Jyрма tomdyq. 3-tom. Aristotel filosofiasy. Almaty: Jazýshy, 568 b.
- Antik yunan ezoterizmi, Pisagor. Eflatun [Elektronny resýrs]. Rejim dostýpa k saity: <http://muratag.tripod.com/antik.htm>, svobodny. Opisanie osnovano na versii, datir.: noya. 11, 2015.
- Leibnis G.-V. (1982) Sochinenia v chetyreh tomah: T. I. M.: Mysl, 636 s.
- Wynn W. Westcott (2009) Numbers: Their Occult Power and Mystic Virtues. CreateSpace Independent Publishing Platform, 140 r.
- Voloshinov A.V., Rázanova N.V. (2011) Pifagoreiskoe ýchenie o chisle: genezis chisla kak obekta kúltýry, Vestnik Saratovskogo gosýdarstvennogo tehnikeskogo ýniversiteta. №1. S. 336-342.
- Annemarie Schimmel (1994) The Mystery of Numbers. Oxford University Press; Reprint edition, 336 p.
- Jerry P. King (2006) The Art of Mathematics. Dover Publications, 320 r.
- Evola Íy. (2019) Germeticheskaya traditsiya. Voronej: «Terra Foliata», S. 272.
- Yeğin Münip (1983) Atomdan Hücreye. İstanbul, Yeni Asya. s. 94.
- Lundy M., Ashton A., Martineau J. (2010) Quadrivium: The Four Classical Liberal Arts of Number, Geometry, Music, & Cosmology. Bloomsbury USA, 416 p.
- Voloshinov A.V. (2000) Matematika i iskusstvo. 2-e izd. M.: Prosveshenie, – S. 399.
- Losev A.F. (1999) Mýzyka kak predmet logiki. Samoe samo. M.: Eksmo-Press, S. 823.
- Troe Posváshennyh (2013) Kibalion. Germeticheskaya filosofiya Drevnego Egipta i Gresii. Pervodchik: Lebedova N. M.: Sofia. S. 160.
- Rojkina N.R., Rymarchýk A.A., Landenok A.V. (2010) Kosmicheskaya múzyka v koncepsiakh Pifagora, Aktýalnye problemy aviasii i kosmonavтики. Sosialno-ekonomicheskoe i gýmanitarnye nauky. S. 408-409.
- Menli P. Hol (2018) Tainye ýchenia vseh vremen. Ensiklopedicheskoe izlozhenie germeticheskoi, kabbalisticheskoi i rozenkreiserskoi simvolicheskoi filosofii. Pervodchik: V. V. Selishev, M.: Azbyka-Attikýs, S. 1250.